

Arktisk Arkæologi

Af Martin Appelt, forskningsassistent ved SILA

Med etableringen af Sila – Nationalmuseets Center for Grønlandsforskning har arktisk arkæologi de sidste fire år udgjort et markant satsningsområde inden for dansk arkæologisk forskning. Denne artikel præsenterer de mest centrale forskningsområder inden for henholdsvis nordbo- og inuitarkæologien og diskuterer desuden den arktiske arkæologis potentiale i forhold til arkæologisk teori- og metodeudvikling mere overordnet.

I det følgende skal jeg forsøge at give en kortfattet redegørelse for den arktiske arkæologi, som den tager sig ud fra et dansk synspunkt i dag. Opgaven er nogenlunde af samme karakter, som da jeg for et par år siden, af en aftenskole, blev bedt om at holde foredrag om ”Danmarks forhistorie”, med særlig uddybning af de seneste forskningsresultater indenfor mesolitikum og vikingetid – alt sammen indenfor 90 minutter. Jeg skal her begrænse mig til at forsøge med en beskrivelse af den arktiske arkæologi, som den kommer til udtryk i Grønland.

Man kunne indledningsvis spørge, om arktisk arkæologi overhovedet kan udskilles som en egen disciplin, og hvad der i givet fald skulle adskille den fra andre arkæologiske discipliner. Umiddelbart vil det måske være mere korrekt at tale om en grønlandsk/dansk variant af arkæologien med en særlig arktisk ”duft”. Som det er med dufte, kan det være vanskeligt at give en præcis beskrivelse, da dufte ofte er sammensatte og sjældent kan beskrives uden at måtte henvise til flere konkrete objekter, som afgiver nogle af elementerne, der udgør duften. Også i indeværende karakteristik vil det være nødvendigt at referere til håndgribelige geografiske områder, projekter og personer for at beskrive ”duftens” sammensatte karakter. Først og fremmest må man gøre sig klart, at størsteparten af arkæologien i Grønland er udført af personer, som har deres opvækst i et landbrugsland i den tempererede del af verden, og som ihærdigt (med stor fascination og kærlighed til Grønland) forsøger at forstå for længst uddøde menneskeliv i et arktisk område,

hvor selv afstande indenfor nærområdet regnes i dage og, hvor den væsentlige del af biomassen omsættes i havet. Det er ligeledes karakteristisk, at størstedelen af de forskningsmæssige landvindinger er foregået ved enkeltpersoners gigantiske indsats, og man kan ud fra den betragtning beskrive størstedelen af Grønlands-arkæologien som en pionerarkæologi.

Den arkæologiske forskning i Grønland har frem til Hjemmestyrets indførelse i 1979 helt overvejende haft sit udspring på Nationalmuseet i København, hhv. i tilknytning til de middelalderlige og etnografiske samlinger. Disse organisatoriske placeringer afspejler, og er også delvist årsag til, dannelsen af to forskellige forskningstraditioner inden for grønlands-arkæologien, i daglig tale kaldet nordbo-arkæologien og inuitarkæologien. Hvor førstnævnte overvejende har været (og tildeles stadig er) historisk/middelalder-arkæologisk i både problemstillinger og metode, er sidstnævnte i langt højere grad orienteret mod etnografien og antropologien. I lighed med store dele af den danske arkæologi kan man også konstatere, at begge de grønlandske varianter af arkæologien har haft en grundlæggende kulturhistorisk indfaldsvinkel.

Nordboarkæologien

Nordboarkæologien har gennem sin historie svinget mellem at blive betragtet som en integreret del af en nordatlantisk middelalder-arkæologi/-historie og en mere isolationistisk synsvinkel, hvor hovedvægten alene har været lagt på det norrøne samfund i Grønland. I de

seneste år er der i højere grad gjort forsøg på at balancere mellem en forståelse af nordbo-samfundene inden for en bredere europæisk kulturhistorisk ramme og en beskrivelse af de norrøne samfunds interne organisering. Betragtet fra en europæisk synsvinkel kan det norrøne samfund i Grønland i den tidlige periode ses som en forlængelse af en stadigt ekspanderende nordisk sfære. Samtidig har de seneste års fornyet amerikanske og canadiske interesse for nordboerne, i forbindelse med festligholdelsen af 1000 året for Leif den Lykkeliges ankomst til Vinland, betydet, at Grønland i den tidlige norrøne periode optræder som "trædesten" (center) til den ny Verden. Den canadiske arkæolog Patricia Sutherlands fornyede gennemgang af en række pladser fra primært Baffin Island mere end antyder en norrøn tilstedeværelse, om end kortvarig, langs store dele af de østligste canadiske kyster. I takt med at Romerkirken og de norske konger udvider deres indflydelse i Nordatlanten, bliver Grønland også skrevet ind i en europæisk historie for i den allerseneste periode at ende som det yderste marginalområde. Grundlæggende for disse betragtninger er en stærkt kulturhistorisk indfaldsvinkel. Nuanceres billedet er der dog tale om flere modsatrettede tendenser, idet de seneste års metodiske fokus i højere grad været på meget detaljerede undersøgelser af et enkelt gårdsanlæg ("Gården under sandet", i Vesterbygden), hvori en række naturvidenskabelige discipliner har spillet en væsentlig rolle for beskrivelsen af en særdeles kompleks "livshistorie".

I disse år, men sandsynligvis også i de kommende år, synes fokus primært at være på en kombination af en socialhistorisk og kulturhistorisk indfaldsvinkel, hvori særligt tre emneområder står øverst på programmet; den Nordatlantiske handel og kommunikation, forandringerne i udnyttelsen af de levende ressourcer over tid og forandringerne i kirkevæsenets stilling over tid, som en afspejling af en mere overordnet socialhistorisk udvikling.

Som vi senere skal komme tilbage til, etableredes Nationalmuseets Center for Grønlandsforskning (Sila) i 1999, hvilket også for nordboarkæologien har betydet, at der i dag

kan tales om, at det arkæologiske arbejde foregår i et egentlig forskningsmiljø under ledelse af Jette Arneborg. Dette betyder bl.a., at vi i årene fremover må forvente at se en endnu større diversitet i de teoretiske indfaldsvinkler på de norrøne samfund, men også en styrke i miljøet, som åbner for yderligere deltagelse i multidisciplinære projekter.

Inuitarkæologien

Inuitarkæologiens historie er på mange måder også historien om Nationalmuseets Etnografiske Samling. Der går således en lige linje mellem personer som Therkel Mathiassen (geograf), Helge Larsen (geograf), Jørgen Meldgaard (arkæolog) og Hans Christian Gulløv (etnograf) i en art mesterlæreforløb. De nævnte personer afspejler i høj grad det internationalt orienterede etnografiske miljø, som fandtes på Etnografisk Samling indtil for få år siden, der bl.a. har betydet, at Grønlandsarkæologien helt fra sin begyndelse har været i intens dialog med etnografer, geografer, lingvister, kunsthistorikere, antropologer og andre samfundsfaglige og humanistiske videnskaber. Hvor den tidlige del af Grønlandsarkæologien måske nok overvejende var kulturhistorisk i sin fokusering på de store spørgsmål om eskimoernes oprindelse, var processualistiske arbejdsmetoder allerede i brug fra 1950'erne med Meldgaards udgravninger i arktisk Canada. Med indgangen til 1970'erne dukker de første studier af klart etnohistorisk og etnoarkæologisk tilsnit op, som bl.a. kulminerer med Bjarne Grønnow og Morten Meldgaards arbejde med den store renjagtlejr – Aasivissuit – i begyndelsen af 1980'erne. Delvist integreret i nogle af studierne fra 1970'erne er brugen af en fænomenologisk arbejdsmetode, hvis sigte er at forbinde de etnohistoriske studier med det forhistoriske materiale bl.a. via "den direkte historiske metode". I arbejderne fra 1970'erne vil mange elementer, der senere indgår i dele af den post-processuelle arkæologi, kunne genkendes.

I midten af 1980'erne etableredes det såkaldte Grønlandssekretariat, hvis formål var at tilbageføre en betragtelig del af de arkæologiske og etnografiske grønlandssamlinger fra Nationalmuseet til det nyetablerede Grønlands Lands-

museum (i dag Grønlands Nationalmuseum & Arkiv). Sekretariatet udgjorde også en fysisk ramme for, at et inuitarkæologisk miljø kunne eksistere, til trods for at der i Danmark kun findes en enkelt permanent stilling inden for feltet – inspektørstillingen på etnografisk samling. Fra midten af 1980'erne har også Institut for Etnologi og Arkæologi ved Københavns Universitet spillet en vigtig rolle for Grønlandsarkæologien. I dette miljø har særligt dynamiske analyser af enkelt-lokaliteter og regionale områder været i højsædet og har dermed udgjort et særdeles vigtigt mod- og medspil til de mere inter-regionale kulturhistoriske analyser.

Nationalmuseets Center for Grønlandsforskning - Sila

I midten af 1970'erne forsøgte etableret et grønlandsarkæologisk forskningscenter på etnografisk samling ("Grønlandskontor"), som bl.a. fandt sit afsæt i det store og internationale forskningsprojekt "Inuit/Nordbo i Sydgrønland". Forsøget lykkedes ikke, men arbejdet hermed bidrog dog som en del af grundlaget for oprettelsen af Grønlands Landsmuseum. I begyndelsen af 1990'erne forsøgte på ny skabt et grønlandsarkæologisk center ved Nationalmuseet, denne gang via Grundforskningsfonden. Som ved det første forsøg lykkedes dette ikke, men arbejdet med udformningen af ansøgningen og et tæt samarbejde med institutioner i Grønland førte til, at et treårigt forskningsprogram "Man, Culture and Environment in Ancient Greenland" blev bevilget af en fælles forskningsråds pulje, TUPOLAR midlerne. Med udgangspunkt i resultaterne fra dette sidstnævnte forskningsprogram og afslutningen på Grønlandssekretariatets virke blev Nationalmuseet i 1999 givet en fireårig bevilling til oprettelsen af Sila, og en samarbejdsaftale blev indgået mellem Nationalmuseerne i Nuuk og København. Sila udgøres i dag af to seniorforskere (Bjarne Grønnow og Jette Arneborg), en forskningsprofessor (Hans Christian Gulløv), en museumsinspektør (Hans Kapel), en post doc. stipendiat (Ulla Odgaard), to kandidatstipendiater (Dorte Veien Christiansen og undertegnede), en ph.d.-stipendiat (Mikkel Sørensen), to forsknings-

assistenter (Mille Gabriel og Einar Lund Jensen) og en sekretær (Jutta Frandsen), samt fire studenter (Niels Algreen Møller, Cille Krause, Caroline Paulsen og Marit Zimmermann). Igennem Sila's levetid har omkring halvdelen af de faglige medarbejdere ved Grønlands Nationalmuseum gennemført kortere og længere forskningsophold på centeret. De grønlandske forskeres tilstedeværelse ved centeret har sammen med en række andre gæsteforskere fra ind- og udland været stærkt medvirkende til, at Sila fremstår som et arktisk center på internationalt plan. Som led i en bevidst strategi for at genopbygge Danmarks centrale placering i det internationale arktiske miljø har de fleste af Sila's medarbejdere været meget aktive deltagere på konferencer i udlandet, ligesom der også har været lejlighed til at invitere en række ledende udenlandske forskere til centeret. Disse udenlandske forskere har som hovedregel haft til opgave at give et par offentlige forelæsninger, men derudover også at bidrage til en serie mindre kollokvier for Sila's stab, hvori diskussioner har været i højsædet. Særligt værdifuldt var et kollokvium med professor Bjørnar Olsen fra Universitetet i Tromsø, der var arrangeret som en evaluering af Sila's hidtidige virke med henblik på at udskille områder, hvor grønlandsforskningen har særlige styrker og svagheder. Med universiteterne i Tromsø og Nuuk er indgået samarbejdsaftaler, som på længere sigt forhåbentlig udmønter sig i en række fælles ph.d. projekter. Samarbejdet har til hensigt at skabe grobund for, at en ph.d.-studerende ved hver af de tre institutioner skal kunne opholde sig kortere eller længere tid ved de to andre, ligesom det også er hensigten, at man skal kunne deltage i fælles feltprojekter.

Feltprojekter

Sila's feltindsats har gennem de seneste somre særligt været centeret omkring rekognosceringer i Sydgrønland. På nordbøsiden har de sydgrønlandske undersøgelser bl.a. omfattet undersøgelser ved den formodede norrøne atlant-handelsplads "Sandhavn", undersøgelser af et formodet naust ved Herjolfsnæs (der dog formentlig nok snarere er resterne af en såkaldt ladeplads), udgravninger ved en række af de tidlige kirker og udgravninger af et større

møddingsområde ved lokaliteten Ø34, som har vist sig at have ekseptionelt gode bevaringsforhold for organisk materiale. På inuitsiden har undersøgelserne i Sydgrønland omfattet udgravninger af de tidligste Inuitboplads, bl.a. med henblik på at fastlægge en kronologi herfor. En sidegevinst var lokaliseringen af to tidlige Dorsetboplads – de første palæoeskimoiske boplads i det sydligste Grønland. Desuden er også iværksat et historisk-etnografisk-arkæologisk projekt, som har til hensigt at belyse de sene 1800-tals indvandring fra Sydøstgrønland til Sydvestgrønland. I alle de sydgrønlandske projekter har lokalmuseerne i området indgået som ligeværdige partnere i et meget frugtbart samarbejde. Feltkampagnerne i Sydgrønland havde alle deltagelse af grønlandske studerende, der uden undtagelse giver anledning til store forhåbninger til de grønlandske museers fremtid. Længere nordpå, i de store indlandsområder syd for Søndre Strømfjord, er gennemført to omfattende rekognosceringer, som har resulteret i lokaliseringen af en lang række hidtil ukendte boplads og fangstanlæg formentlig helt fra de palæoeskimoiske og den tidligste Thulebosættelse til i dag. Et omfattende etnografisk materiale og historisk kortmateriale har givet mulighed for direkte at koble de tre kildegrupper sammen i en enestående beskrivelse af dette kulturlandskab.

Fremtiden

Med udgangen af 2003 løber Sila's kontraktperiode ud, men der har allerede gennem en længere periode været arbejdet intenst på en videreførelse af centeret i en eller anden form. Skulle dette ikke lykkes, har resultaterne af centerets virke dog allerede været markante nok til at sætte sig tydelige spor i den arkæologiske forskning både i Grønland og Danmark. Her skal blot nævnes enkelte af disse resultater; ved centerets ophør vil Nationalmuseet have udvidet antallet af museumsinspektører med Grønland

som arbejdsfelt fra en til tre, der vil være produceret tre ph.d. grader, der vil foreligge mindst fem større monografier på arkæologisk materiale, der vil være publiceret en række artikler i udenlandske tidsskrifter, og væsentlige dele af de arkæologiske "hængepartier", som har hobet sig op gennem årene, vil være endeligt fremlagt. Desuden vil der i begyndelsen af 2004 foreligge den første større populære monografi om Grønlands forhistorie, som opsummerer mange af de seneste par årtiers arkæologiske indsats og bl.a. kan bidrage til at udskille forskningsfelter, hvor der vil være behov for en indsats i årene fremover.

Til sidst skal jeg forsøge at lave en prognose for Grønlandsarkæologien i årene fremover. Under forudsætning af at Sila videreføres, kan der særligt peges på følgende tendenser; i løbet af de kommende fem år vil vi formentlig se de første grønlandske ph.d.'ere inden for arkæologien, og vi vil formentlig se en kraftig internationalisering af det arkæologiske arbejde i Grønland. På det metodisk/teoretiske plan er det sandsynligt, at den Grønlandsrelaterede arkæologi vil komme til at spille en mere aktiv rolle for udviklingen i arkæologien i Danmark, dels for udviklingen af nye metoder inden for den naturvidenskabelige side af arkæologien og dels for udviklingen af metoder til at forbinde en post-processuel tænkning med den empirisk orienterede del af dansk arkæologi. Kan vi leve op til vore egne intentioner og forhåbninger, vil der ikke med udgangen af en ny Sila-periode eksistere en Grønlandsarkæologi, men derimod en arkæologi i Grønland, der præsterer væsentlige bidrag til udviklingen af arkæologien som helhed. I denne proces vil det forhåbentlig lykkes at holde fast i de dele af "pionerånden", som udspringer af et oprigtigt engagement i at medvirke til at skrive videre på "Grønlands forhistorie" ud fra den brændende interesse og forundring, som også nu præger feltet.